

OKNA SAKRISTIÍ KOSTELŮ SV. HAVLA A PANNY MARIE ANDĚLSKÉ V PRAZE

VERONIKA KOBEROVÁ – LADISLAV BARTOŠ

Článek mapuje barokní okenní výplně sakristií kostela sv. Havla na Starém Městě a kostela Panny Marie Andělské na Hradčanech. V souvislosti se stavebním vývojem obou staveb se autoři pokoušejí o dataci předmětných prvků, vyhodnocení i popis stávajícího stavu. Vzhledem k historicky cennému souboru u hradčanského kostela jsou zařazeny i další výplňové okenní i dveřní prvky, které v některých případech pocházejí z doby výstavby kostela.

WINDOWS OF THE SACRISTIES OF ST. GAUL AND VIRGIN MARY ANGEL CHURCHES IN PRAGUE

The article documents the Baroque window paneling of the sacristies of St. Gaul at the Old Town and of Our Lady of the Angels at Hradčany. In the context of the building history of both churches the authors attempt to date the components, evaluate and describe their current state. Since the assemblage in the church at Hradčany is considered historically valuable, also other paneling components of windows and doors are included, which in some cases come from the period of the church construction.

Klíčová slova — Praha – Staré Město – Hradčany – kostel sv. Havla – kostel Panny Marie Andělské – sakristie – baroko – okna – kování – kapucíni – karmelitáni – klášterní kostel

Key words — Prague – Old Town – Prague-Hradčany – church of St. Gaul – church of Our Lady of the Angels – sacristy – Baroque – windows – metal fitting – Capuchins – Carmelites – monastery church

Historické okenní výplně jsou ohroženou součástí památkového fondu České republiky. Jen ojedinele jsou v našem prostředí zachovány renesanční okenní výplně, a to především v budovách hradů, zámků, paláců a v církevních stavbách. K ohroženým prvkům jistě patří i barokní okenní výplně nebo okna z doby klasicismu či období historizujících stylů. V současné době je vyvíjen silný tlak na výměnu starších i relativně mladších výplňových prvků a jejich náhradu, která je již z estetického hlediska většinou nevhodná, neboť je provedena novými materiály i konstrukčními částmi. Je zřejmé, že historické okenní výplně jsou především zachovány v architektuře, která neslouží primárně k bydlení – nejsou zde kladeny nároky na tepelně-izolační vlastnosti těchto prvků. K těmto typům lze tedy zařadit nejruznější obydlí sloužící potřebám nižší či vyšší šlechty (především tvrze, hrady, zámky apod.), která v současné době nejsou trvale obydlena, a také církevní architekturu, ať už jde o klášterní komplexy, či kostely. Velmi stará okna zůstala zachována především v interiérech budov, kde nebyla vystavena dlouhodobému působení povětrnosti. Problematice oprav, úprav a výměn dochovaných starších oken se obšírně věnuje metodická publikace Národního památkového ústavu (BAČOVÁ ET AL. 2010).

V posledních třech letech byla publikována dokumentace zachovaných barokních okenních výplní fasád Velkopřevorského paláce maltézských rytířů na malostranském Velkopřevorském náměstí (BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ/CHALOUPKA 2012, HAVLÍKOVÁ/BARTOŠOVÁ 2013). Předmětem této materiálu jsou pak okna sakristií dvou významných pražských kostelů, z nichž jedním je kostel sv. Havla na Starém Městě a druhým kapucínský kostel Panny Marie Andělské na Loretánském náměstí na Hradčanech. V kostele sv. Havla v Praze proběhla dokumentace historické okenní výplně nacházející se v sakristii. V hradčanském kostele byla detailně zdokumentována jedna barokní výplň umožňující průhled ze sakristie do presbytáře. Vzhledem k tomu, že v tomto kapucínském kostele je několik dalších typů historických okenních i dveřních výplní, součástí tohoto článku je i přehled nejruznějších druhů kování nejen v oknech sakristie, ale i v sousedící zpodělné chodbě.

Stručná historie kostela sv. Havla na Starém Městě

Kostel sv. Havla na Starém Městě v Praze je ohraničen ulicí Havelskou, Železnou a Havelskou uličkou. Jedná se o původně gotický kostel z první poloviny 14. století, který byl upravený a nově doplněný o hlavní průčelí za vrcholně barokní přestavby v letech 1704–1729, připisované Pavlu Ignáci Bayerovi (VLČEK 1996, 72–77). Už před založením Havelské čtvrti se v místě stávající stavby zřejmě nacházel románský kostelík, ale první konkrétní zmínky pocházejí až z roku 1301, kdy je v análech zmiňován farář od sv. Havla (KAŠIČKA ET AL. 1963, 4). V kostele kázal Jan Hus i jeho předchůdci, na počátku husitských bouří přešel do majetku strany podobojí a v utrakvistické správě zůstal až do roku 1627, kdy ho Ferdinand II.

věnoval obutým karmelitánům (VLČEK 1996, HÖSLER ET AL. 2010). Karmelitáni získali i objekty v okolí a začali s raně barokní výstavbou kláštera, která je připisována architektovi Martinu Luragovi a jeho spolupracovníkům Carlu Luragovi a Giovannimu Domenicu Orsimu (HÖSLER ET AL. 2010). Při výstavbě kláštera došlo i k úpravám kostela včetně interiéru chrámu, který byl pak dále upravován v době vrcholného baroka. Po zrušení řádu přešel v roce 1786 objekt do majetku náboženského fondu a kostel se stal farním (VLČEK 1996, HÖSLER ET AL. 2010).

Jedná se o trojlodní orientovanou baziliku, která má zachovanou středověkou chrámovou dispozici; před dvě věže bylo představeno západní průčelí. Na jižní straně přiléhá ke kostelu bývalý karmelitánský klášter. Hlavní loď plynule přechází v trojboce ukončený presbytář. Kratší boční lodi jsou na západě prodlouženy o prostory podvěžních a osmibokých kaplí v představené hmotě barokního průčelí. Na opačné straně se k bočním lodím připojují východní kaple.

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Celkový pohled na prvek č. 1 a č. 2 z interiéru (foto P. Havlík, 2015).

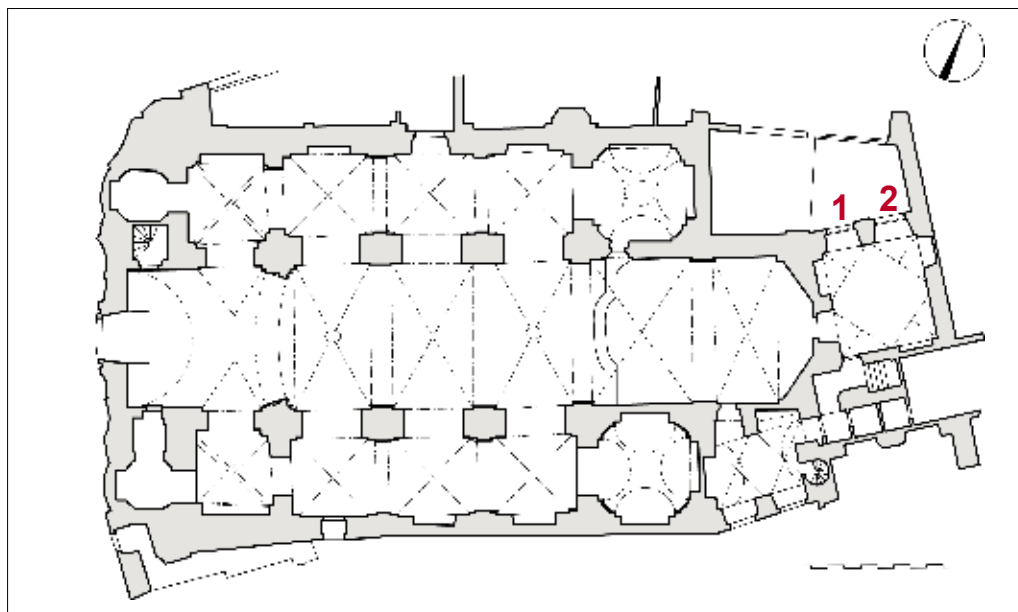
Současně se vznikem kaple

sv. Kříže byla za hlavním oltářem zřízena nová letní sakristie (HÖSLER ET AL. 2010). Ta byla vystavěna jako součást barokního kláštera a kolem roku 1725 byla jednotně vybavena dubovým nábytkem s intarziemi (VLČEK 1996, HÖSLER ET AL. 2010). Letní sakristie má bohatou freskovou výzdobu, která byla kompletně dokončena v 3. čtvrtině 18. století (HÖSLER ET AL. 2010). Okna této místnosti jsou chráněna zvlněnou barokní mříží. Klenba sakristie je tvořena plackou s koutovými lunetami.

Druhá sakristie, zvaná zimní, je situována při vnitřním bočním dvorku, má nepravidelný půdorys a je oproti výše popsané řešena střídmeji. Tato sakristie byla zřízena ve 4. čtvrtině 17. století (HÖSLER ET AL. 2010).

Kostel sv. Havla na Starém Městě – popis dokumentovaného okna

Letní sakristie kostela sv. Havla umístěná za kněžištěm je v severní stěně prolomena dvěma okenními otvory (obr. 1, 2); členění obou oken je totožné. Při pohledu zevnitř levé, západněji situované okno bylo označeno jako prvek č. 1. Pravé okno označené jako prvek č. 2 (obr. 3, 4) bylo

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla. Půdorysné schéma přízemí s vyznačením okenních výplňových prvků č. 1 a č. 2 (volně převzato z KAŠIČKA ET AL. 1963, pře-kreslil L. Bartoš, 2015).

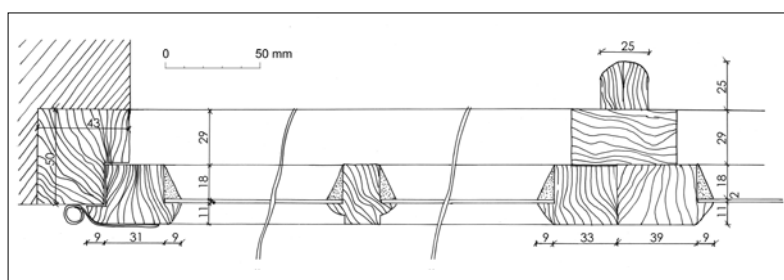
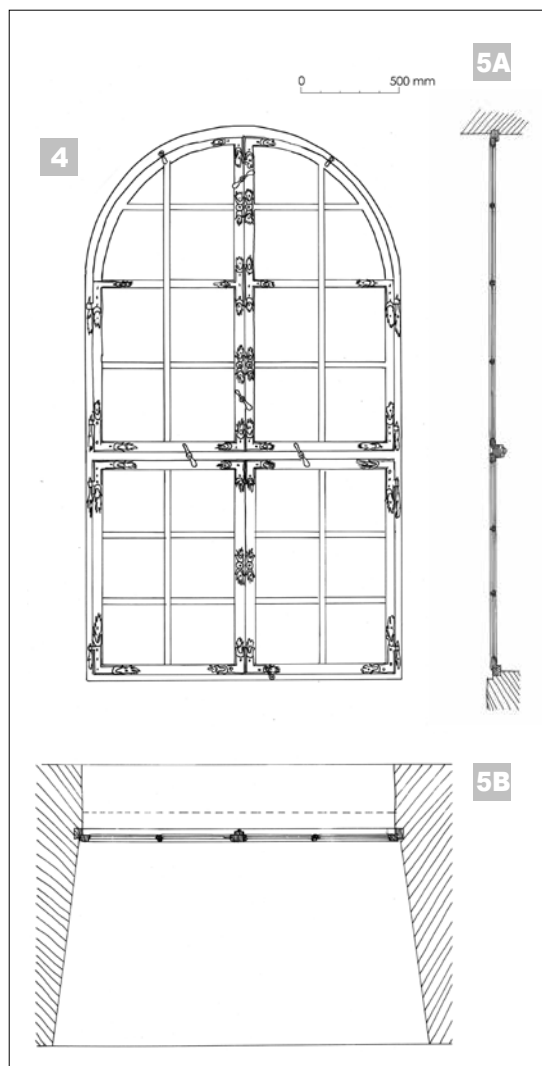
zaměřeno a zdokumentováno. Niky obou okenních otvorů jsou zaklenuty valeně se stoupavou vrcholnicí a okenní výplň je završena půlkruhem. Rám okna včetně křídel je vyroben z tvrdého dubového dřeva.

Rám okna je osazen do hluboké okenní niky, se šikmými, dovnitř rozevřenými špaletami (obr. 5). Stavební otvor má velikost 1 642 × 2 750 mm. Okno je čtyřkřídlové, jednoduché, dovnitř otevíravé. Je členěno do typického barokního kříže s oblounem. Kříž tvoří horizontální pevný pouteč, svislý pevný sloupek zde chybí, typický obloun je umístěn na křídle v podobě klapačky (obr. 6). Spodní dvě křídla jsou vždy členěna jednou svislou a dvěma horizontálními příčlemi na šest shodných tabulek. Horní křídla jsou pak členěna jednou svislou a třemi horizontálními příčlemi na osm různých velikých tabulek. Rám je osazen do okenní špalety v hloubce 32,5 cm od líce dvorní fasády. Před okno je z vnější strany osazena barokní provlékaná kovaná mříž. Rámy křídel jsou zpevněny rohovníkovými závěsy, které jsou bohatě zdobené rozvilinami a ukončené

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Celkový pohled na prvek č. 2 z interiéru (foto P. Havlík, 2015).

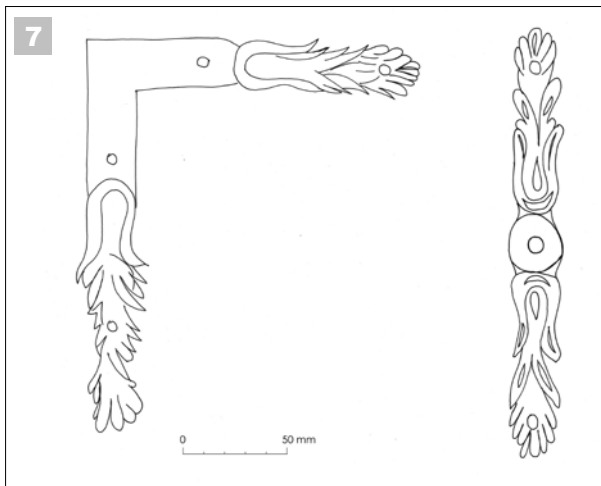
Obr. 4. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na prvek č. 2 z interiéru (kresba V. Koberová, 2015).

Obr. 5. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. **A** – svislý a **B** – vodorovný řez prvku č. 2. Originál v měřítku 1 : 10 (kresba V. Koberová, 2015).

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Vodorovný řez rámem, křídlem a klapačkou. Originál v měřítku 1 : 1 – prvek č. 2 (kresba V. Koberová, 2015).

stylizovaným listem (obr. 7, 8, 9, 10). Závěsy nejsou zcela ploché (obr. 11). Okenní křídla se zavírají čtyřmi dvouramennými vinutými obrtlíky (obr. 12) a třemi půlobrtlíky. Spodní i horní křídla se otevírají pomocí tří sad knoflíků se štítkem (obr. 13), který má totožný dekor jako rohovníky a rohovníkové závěsy. Spojce okna jsou čepované a jištěné kolíčky. Dubový rám okna upevněný pomocí lavičnicků je zřejmě původní, křídla již byla částečně vyměněna, což je zřejmé např. u spodní části křídel do výše první tabulky. Novější je zasklení, tabulky jsou z neprůhledného dekorativního skla. Také dřevěné příčle jsou zřejmě dodatečně osazeny a čepovány na kolíčky. Sklo je osazeno do polodrážky za použití sklářského kytu. Provedená sonda na dolním okenním rámu i křídle prokázala vyhotovení výplně z dubového dřeva, stávající vrchní vrstva je tvořena syntetickým nátěrem v odstínu slonové kosti. Tento nátěr je přetažený i přes kování, a jeho původní povrchová úprava není proto zřejmá.

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na rohovník a knoflík se štítkem prvku č. 2. Originál v měřítku 1:1 (kresba V. Koberová, 2015).

Obr. 8. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na rohovníky prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na rohovníky prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na spodní rohovníkový závěs spodního křídla prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Obr. 11. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na vrchní rohovníkový závěs spodního křídla prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Obr. 12. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na obrtlík prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Obr. 13. Praha 1-Staré Město, kostel sv. Havla, letní sakristie. Pohled na knoflíky se štítky prvku č. 2 (foto P. Havlík, 2015).

Stručná historie kostela Panny Marie Andělské na Loretánském náměstí na Hradčanech

Kostel Panny Marie Andělské v Praze je součástí klášterního kapucínského komplexu (obr. 14) a nachází se v jeho západní části při hranici s Loretánským náměstím a Černínskou ulicí, od které je oddělen malým dvorkem, ohraničeným vysokou zdí. Kostel přímo navazuje na budovy kláštera a ze západní strany uzavírá rajský dvůr za ambitem v přízemí a chodbou v prvním patře. Zásahu na uvedení kapucínů do Prahy měl pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé, který o jejich příchodu jednal již někdy kolem roku 1597. První řeholníci se do Prahy dostali 13. listopadu 1599 a po krátkém čase si vyhlédli místo pro novostavbu kláštera včetně kostela. Stavba probíhala v letech 1600–1602 a návrh pocházel z rukou řádových stavitelů; k rozšíření komplexu včetně kostela pak došlo v roce 1663 (VLČEK 1999, 231–234). Kostel Panny Marie Andělské na Hradčanech je jednodlná pozdně renesanční novostavba s pravoúhlým presbytářem. Kostel je typický představitel strohé kapucínské architektury. Na západní straně byla k presbytáři připojena v první stavební etapě téměř čtvercová sakristie a rovněž čtvercová kaple Panny Marie.¹ V letech 1664–1668 byla postavena spojovací chodba mezi těmito oběma prostory, která je dnes vzhledem ke svému účelu nazývána zpovědní chodbou (KAŠIČKA ET AL. 1975, 2). V roce 1735 byl pořízen nový hlavní oltář a byla opravena všechna okna (IBIDEM, 3). V srpnu a září 1742 došlo k poškození západního a hlavního průčelí kostela kvůli bombardování Prahy francouzským vojskem, dokonce bylo zvažováno stržení sakristie a kaple Panny Marie. Nakonec v následujícím roce a v roce 1753 byly tyto prostory obnoveny, rozsah tohoto zásahu však není zřejmý. Poničeny byly však záhy pruským vojskem v roce 1757. Úpravy sakristie se pak nejvíce dotkl ještě rok 1909, kdy byla provedena celková rekonstrukce kostela a v sakristii proběhly úpravy táflování (IBIDEM, 3).

Sakristie byla zaklenuta klášterní klenbou s koutovými poloeliptickými výsečemi a obdélným zrcadlem ve vrcholu, které je lemováno jednoduchým plochým rámem. Jižní stěna je prolomena vstupním otvorem ze zpovědní chodby. Západní i severní část tohoto prostoru je opatřena vestavěnými barokními stěnovými skříněmi. Niky oken v severní obvodové zdi mají segmentové záklenky, stejně jako dveřní a okenní otvor ve stěně presbytáře.

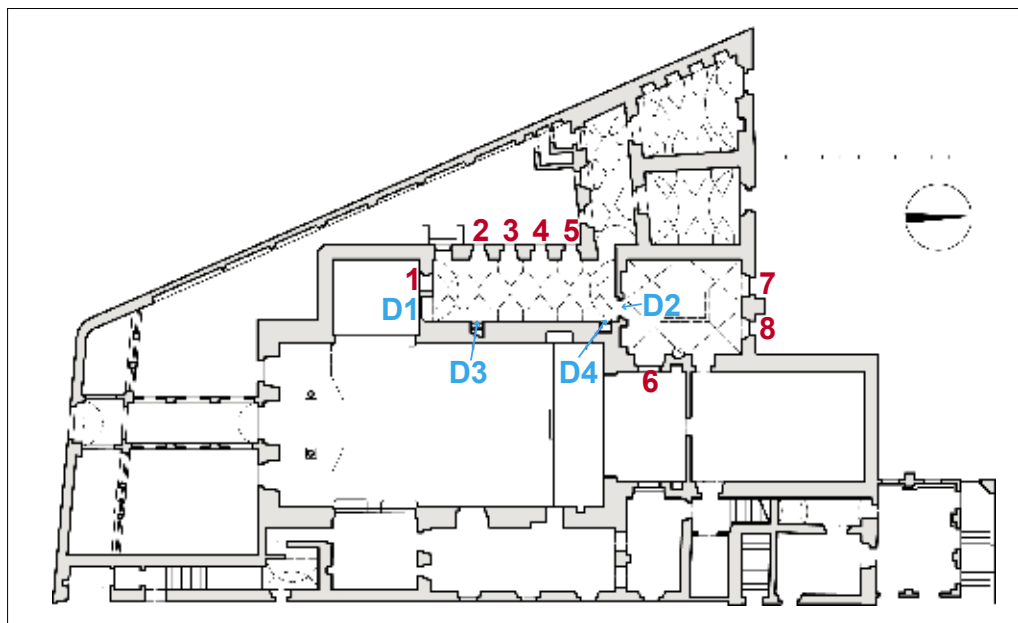
Zpovědní chodba je zaklenuta půlkruhově valenou klenbou s podseknutými patkami, prolomenou šesti páry pětibokých výsečí se segmentovými čely. Tento prostor propojuje kapli Panny Marie, sakristii na severní straně, kazatelnu v lodi kostela a prostory v severozápadním křídle. Niky dveřních i čtyř okenních otvorů v západní obvodové zdi mají segmentové záklenky.

Popis dokumentovaného okna v kostele Panny Marie Andělské na Loretánském náměstí na Hradčanech

Pro dokumentaci byla zvolena barokní okenní výplň nacházející se ve východní zdi oddělující sakristii od závěru kostela; pro lepší orientaci je toto okno označeno jako č. 6 (obr. 15–19). Obdobné interiérové jednoduché okno z dubového dřeva je symetricky umístěno i na protější východní zdi presbytáře, kde výplň směřuje do chodby, která spojuje kostel s rajským dvorem. Záklenek okenní niky je v obou případech segmentový. Ostění okna je ze všech čtyř stran opatřeno dubovým deštěním, rám okna je k této konstrukci kotven pomocí dřevěných kolíčků. Vertikálně je okenní otvor třemi svislými dubovými prkny rozdělen na čtyři části, uprostřed nichž je vždy osazen svislý kovaný prut čtvercového průřezu (20 × 20 mm). Deštění je směrem k oltáři jednoduše ozdobně profilováno. Špaleta otvoru je mírně natočena tak, aby bylo lépe vidět na hlavní oltář. Povrchová úprava okna byla zřejmě provedena voskováním.

Rám okna je tvořen ve spodní části a na bocích širšími prkny (spodní výška 160 mm, boky šířka 80 mm), vrchní část nad samotným výplňovým prvkem je tvořena dvěma různě širokými prkny, přičemž horní prkno je uzpůsobeno segmentovému záklenku. Tato vrchní část rámu je v ploše polepena zřejmě vystřihovanými papírovými vegetabilními akantovými rozvilami, které tvoří na prknech velmi zajímavý dekor. V současnosti je převážně šedivě zbarven, nachází se zde i tmavě zelená barva, v některých případech je patrné zvýraznění dekoru černou linkou. Výzdoba těchto horních prken je na první pohled nečitelná a nejasná. Uprostřed těchto prken je nalepený zřejmě papírový obrázek s Pannou Marií Pasovskou (obr. 16). Pod ním je obtížně čitelný latinský text: *SANCTA MARIA AVXILIATRIX PASOWIENSIS / Tu nos salvando respice. Et*

1 V době rozšíření byla postavena protější kaple sv. Kříže, která má totožný půdorys.

Obr. 14. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Půdorysné schéma přízemí s vyznačením dokumentovaných okenních a dveřních výplní s pozicí jednotlivých prvků (volně převzato z KAŠIČKA 1975, překreslil L. Bartoš, 2015).

*nos ab haste protege. / Pestem famenique remove. Horaque mortis suscipe.*² Pod tímto textem je špatně čitelná signatura: příjmení autora Dworzak, ale jméno před příjmením stejně jako text za ním nejsou čitelné.

Parapet je vyzděn pouze v síle okenního ostění, prostor v nice pod oknem je vyplněn dvěma zamykacími barokními schránkami, které jsou umístěny ve dvou úrovních a vytvářejí tak zároveň klekátko. Vestavěné skříňně mají kolem zámku štítek s rozvilinovým dekorem.

Celkový rozměr okna je 750 mm × 1500 mm. Okno je dvoukřídlé, každé křídlo je členěno svislou dřevěnou příčlí s jemně zkosenými hranami na dvě shodné části, které jsou vždy dále členěny jednou vertikální a dvěma horizontálními olověnými lištami na šest okenních tabulek (obr. 21). Zasklení je osazeno do drážky a vyztuženo dvěma vodorovnými páskami. V ose těchto horizontálních olověných pásků probíhá další ztužení pomocí nosníčků, které jsou již kotveny hřeby k vlysu křídla. Rámy křídel jsou ztuženy zdobnými kovanými pocínovanými rohovníky, které jsou ukončeny stylizovaným špičatým plochým trojlistem (obr. 22),³ jenž je zvýrazněn zdobným rýhováním (typ H). Od ostatních rohovníků se

Obr. 15. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 6 ze sakristie (foto L. Bartoš, 2015).

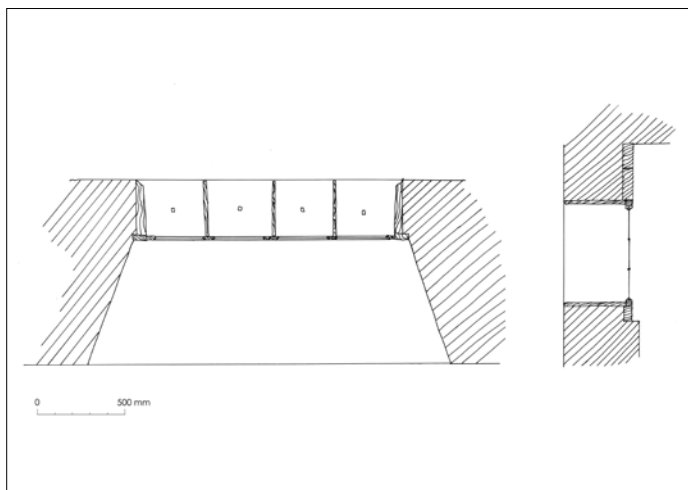
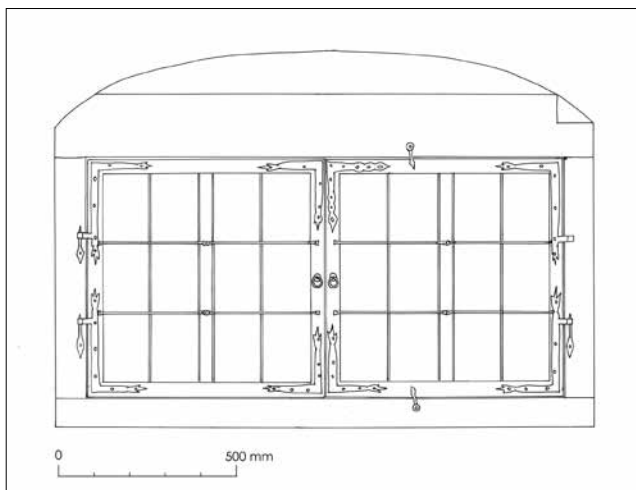

Obr. 16. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Detail grafického listu Panny Marie Pasovské v záklenku prvku č. 6 (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 17. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 6 z presbytáře (foto L. Bartoš, 2015).

2 Nápís: SVATÁ MARIA POMOCNICE PASOVSKÁ, / shlédni na nás, abychom byli spaseni. A nás od války ochraň. / Odstraň mor a hlad. V hodině smrti [nás] přijmi. (Volný překlad Jan Čížinský.)

3 Viz též srovnání různých typů kování v obr. 28A–H.

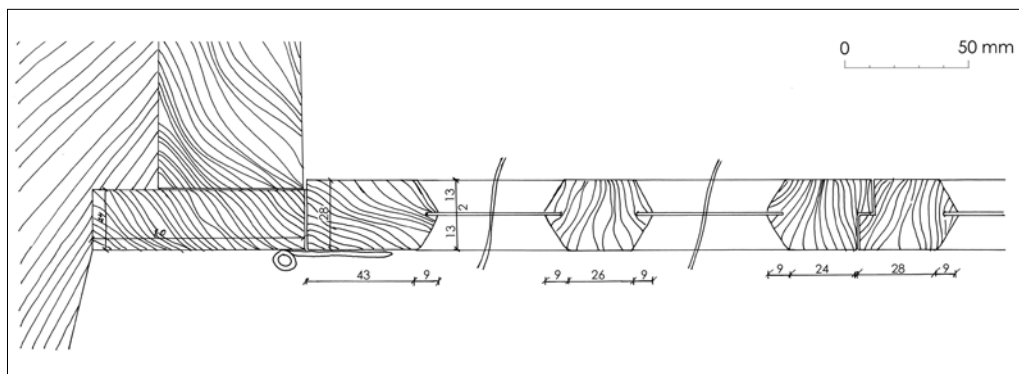

Obr. 18. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 6 ze sakristie. Originál v měřítku 1:5 (kresba V. Koberová, 2015).

Obr. 19. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Vodorovný a svislý řez prvku č. 6. Originál v měřítku 1:5 (kresba V. Koberová, 2015).

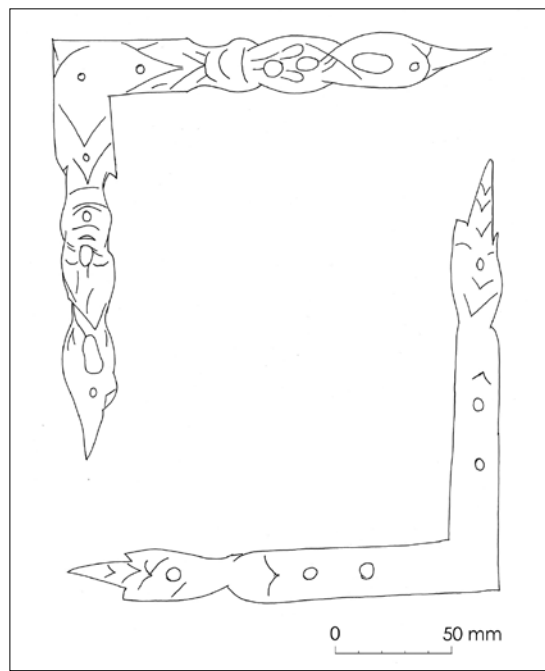
odlišuje vrchní necinovaný, umístěný vpravo, složený z proplétaných pásků (pletenc), vytvářejících prázdná „očka“ kapkovitých, oválných i jiných tvarů;⁴ plocha je zdobena rýhováním (typ A). Rohovníkové závěsy jsou také poměrně ploché zakončené stejně jako rohovníky. Zavírání umožňují dva vinuté půlobrtlíky (obr. 23), které zavírají pravé křídlo. K otvírání pak slouží dva kružky s jednoduchým kruhovým, výrazně vystupujícím štítkem (obr. 24).

Obr. 20. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Vodorovný řez rámem a křídlem. Originál v měřítku 1:1 – prvek č. 6 (kresba V. Koberová, 2015).

Obr. 21. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Spodní rohovníkový závěs prvku č. 6 (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 22. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na oba typy rohovníků prvku č. 6 v měřítku 1:1 (kresba V. Koberová, 2015).

4 Viz též srovnání různých typů kování v obr. 28A–H.

Obr. 23. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na vinutý půlobrtlík prvku č. 6 (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 24. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na kroužky prvku č. 6 (foto L. Bartoš, 2015).

Další výplňové prvky v sakristii a zpovědní chodbě kostela Panny Marie Andělské

Kromě výše podrobně popsaného prvku obsahují prostory sakristie a navazující zpovědní chodby celou řadu dalších historických výplní okenních i dveřních otvorů. Za pozornost stojí především dveře vedoucí z kaple Panny Marie do prostoru zpovědní chodby (prvek č. D1). Na spodní části dveří jsou totiž vyryty informace o době jejich vzniku, umístění a opravách: *IN CHORO: 1600 / RENOV: IN HIC 1710 / opraveno. 1940.z.vp.ciz.*

Dveře vedoucí do sakristie jsou zavěšeny na rozměrných lopatkovitých závěsech, jejichž obrys je vykrojen do tvaru trojlistu (prvek označen jako D2). Dveře zpřístupňující schodiště na kazatelnu (prvek označen jako D3) jsou opatřeny charakteristickými barokními rozvilinovými závěsy esovitého tvaru. Za pozornost jistě stojí i zdobená železná dvířka schránky situované v západní zdi kostela mezi dveřmi sakristie a dveřmi kazatelny (prvek označen jako D4). Vzhledem k zaměření tohoto příspěvku s však podrobněji povšimneme dalších okenních výplní a především souboru jejich kování.

Obr. 25. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 7 ze sakristie (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 26. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 1 (foto L. Bartoš, 2015).

Obr. 27. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské. Pohled na prvek č. 3 (foto L. Bartoš, 2015).

Samotná severní zeď sakristie je prolomena dvěma stejnými okenními otvory se zděnou špaletou, které jsou v příloženém půdorysu označeny čísly 7 (obr. 25) a 8. Vnější okno je v obou případech novodobé, ven otvíravé; vnitřní čtyřkřídlé okno dělené poutcem je opatřeno staršími typy kování, mezi okny je ve špaletě zasazena provlékaná mříž. Okna mají pevný poutec, který odděluje horní křídla oken. Spodní část je také dvoukřídlá, každé křídlo je členěno dvěma příčlemi na tři shodná pole. Okna mají jednoduché rohovníkové závěsy (typ F, G), k zavírání slouží dva ploché obrtlíky a jeden půlobrtlík.

Ve zdi dělicí zpovědní chodbu od sousední kaple Panny Marie je osazeno jednoduché barokní dubové okno, které je označeno číslem 1 (obr. 26). Okenní nika má rovný překlad, rám okna je osazen v polovině síly zdi. Okno je dvoukřídlé, klapačka je opatřena typickým barokním oblounem. Křídla jsou členěna vodorovnou příčlí, jednotlivá pole křídel jsou dělena vždy jedním svislým a dvěma vodorovnými olověnými pásky na 6 čtvercových tabulek. Zasklení osazené do drážky je ztuženo pomocí vodorovných železných nosítků, které jsou hřeby upevněny k vlysům křídla. Rohovníkové závěsy (typ D) jsou zakončeny plochou palmetkou, k zavírání slouží vinutý půlobrtlík ve spodní části a – zřejmě dodatečně přidaná – zástrč na horním rohovníku pravého křídla. Parapet okna je krytý dřevěným, novodobým prknem.

Západní zeď zpovědní chodby je prolomena šesticí otvorů, kterým odpovídá šest pětibokých výsečí ve valené klenbě. Krajiní otvory jsou dveřní, mezi nimi se nachází čtveřice oken. Každé z dvojitých oken se skládá z novodobého, ven otvíravého okna v líci zdiva a historického, dovnitř otvíravého dvoukřídlého šestitabulkového vnitřního okna, která jsou oddělena provlékanou mříží. Jsou značena čísly 2, 3 (obr. 27), 4, 5. Shodné jsou jak rozměry oken (světla výška otvoru je 1040 mm, šířka 720 mm), tak i provedení jejich dřevěné konstrukce – se spojováním příčlí na dřevěné kolíčky a velmi jednoduchou profilací. Z provedení dochovaných oken lze usuzovat na jejich mladší původ. Pozoruhodný je soubor okenních kování několika typů (A, B, C, E), užitých zjevně druhotně ze starších, zaniklých oken. V tom, jaké prvky kování byly použity, se jednotlivá okna navzájem poněkud odlišují. Soubor kování každého z dvoukřídlých vnitřních oken se skládá ze čtyř rohovníkových závěsů, čtyř rohovníků, kroužkové přítuhy a dvojice půlobrtlíků.

Různé typy dekorativního ztvárnění rohovníkových závěsů a rohovníků jsou označeny písmeny A–H (obr. 28).

Kování typu A (rohovníkové závěsy, rohovníky, štítky) má charakteristický dekor proplétaných pásků (pletenec), vytvářejících prázdná „očka“ kapkovitých, oválných i jiných tvarů. Dále je v ploše zdobeno rýhováním. Charakter těchto prvků je barokní.

Kování typu B (rohovníkové závěsy, rohovník) je ukončeno dlouhým plastickým vegetabilním motivem jakési „větvičky“, případně výrazněji protažené palmety, vytvářejícím zazuběný okraj. Tento ozdobný prvek má u jediného nalezeného rohovníku poněkud jiné tvarosloví než u skupiny rohovníkových závěsů, u nichž je zazubění protáhlejšího tvaru.

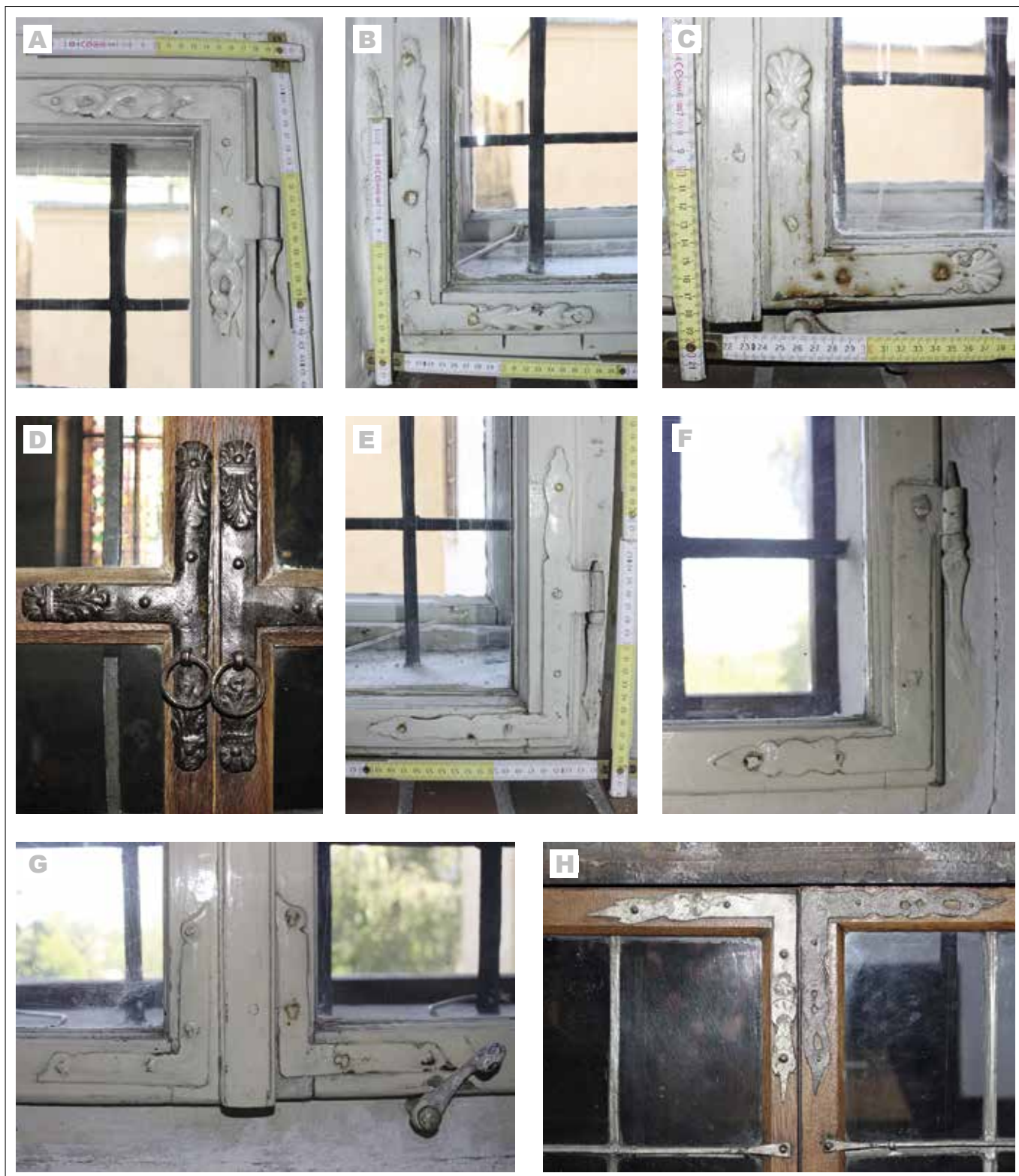
Kování typu C (ploché rohovníky) má dekorativně pojednaná zakončení ve tvaru stylizované palmety.

Kování typu D (rohovníkové závěsy, křížové závěsy, rohovníky, rohovníky tvaru T), podobné typu C, bylo zaznamenáno výhradně na severním okně kaple Panny Marie (okno č. 1). Obrys prvků má na koncích pouze mírné zaoblení, do tohoto tvaru je vždy u konce „vepsán“ plasticky vystupující prvek obousměrné palmety – větší palmetový motiv směřuje ke středu prvku, menší k jeho oblému okraji, odděleny jsou příčnou páskou.

Kování typu E (rohovníkové závěsy) je zcela plochý prvek se zdobně vykrojenými zakončeními. Vykrojení má symetrický tvar tvořený vlnkou a v samotném zakončení završený drobným žaludovitým útvarem. Obdobné prvky byly zaznamenány též na severních oknech sakristie (viz F, G).

Kování typu F (rohovníkový závěs) se od předchozího typu odlišuje mírně odlišným tvarem zakončení a zejména tím, že toto je provedeno pouze na horizontálním konci. Vertikální část je ukončena v úrovni pouzdra závěsu bez dekoru.

Kování typu G (rohovníky, rohovníkové závěsy) se od dvojice předchozích liší tvarem zakončení, který je asymetrický. Lze je popsat jako polosrdčitý útvar, a to s tím, že vnější strana je bez vykrojení, které se odehrává na straně vnitřní (tj. směrem k zasklení okna). Stejně jako u typu F se zdobený konec rohovníkového závěsu objevuje pouze na horizontální části, vertikální rameno nepřesahuje napojení na pevnou část závěsu, u něhož je kolmo ukončeno (rohovník je pochopitelně zdobený na obou koncích).

Kování typu H (rohovníky, rohovníkové závěsy) je charakteristické zdobnými kovanými rohovníky, které jsou ukončeny stylizovaným špičatým plochým trojlistem, který je zvýrazněn zdobným rýhováním.

Datace jednotlivých typů kování se ukázala jako nesnadný úkol, lákavá představa přiřazení jednotlivých typů ke známým datům úprav a oprav areálu není při dílčím stavu poznání spolehlivě realizovatelná. Lze předpokládat, že některé typy mohou pocházet z raných stavebních fází vývoje kláštera v 17. století, většina pak z oprav poškození, která klášter utrpěl ve válkách

Obr. 28A–H. Praha 1-Hradčany, kostel Panny Marie Andělské, sakristie a zpovědní chodba. Pohled na různé typy okenního kování (foto L. Bartoš, 2015).

18. století (1735, 1743, 1753), nebo z oprav pozdějších. Při snaze o určení stáří kování byla (kromě snahy o nalezení spolehlivě datovaných analogií) ke konzultaci přizvána řada odborníků, jejich názory na stáří jednotlivých typů kování se však někdy i dost výrazně odlišují. Určitý základní nalezený konsenzus lze shrnout takto: typově nejstarší je kování H, vycházející ještě z renesance, pocházející snad z doby výstavby kláštera. Další starší typy jsou B a A, kování barokního, výrazněji plastického typu. Kování typu C a D s motivem palmety jsou považovány spíše až za klasicistní z druhé poloviny 18. století. Skupina plochých kování E, F, G je zřejmě typově nejmladší, klasicistní, z doby kolem přelomu 18. a 19. století. V rámci této skupiny lze na základě některých drobných odlišností předpokládat, že typ E je starší, prvek G naopak mladší než F. Ani u těchto plochých typů však nelze zcela vyloučit i výrazně starší původ. Vše ještě komplikuje neopominutelná existence různých návratů, historismů a památkových přístupů k opravám prakticky v průběhu celých dějin, a to i u takto subtilního prvku.

Metody dokumentace

Dvě vybrané okenní výplně byly fotograficky zdokumentovány. Na místě byly na milimetrový papír vyhotoveny jejich skici, podle nichž byly zpracovány výkresy celkového pohledu na okno v kostele sv. Havla v měřítku 1 : 10, na okno kapucínského kostela v měřítku 1 : 5 a nákresy detailů profilací jednotlivých prvků v měřítku 1 : 1.⁵ Základní rozměry byly změřeny skládacím metrem i digitálním měřidlem a profilace jednotlivých prvků posuvným měřítkem – šuplerou s přesností na 1 mm.

Při dokumentaci byly také použity poznatky z nové metodiky NPÚ týkající se dokumentace výplňových prvků (SCHUBERT 2014).

Závěr

Obě okna letní sakristie kostela sv. Havla zřejmě pocházejí z doby kolem roku 1725, kdy byla místnost vybavena dubovým nábytkem. Tomu odpovídá i cenný soubor barokního kování. Rám okna je patrně původní, křídla byla dodatečně vyměněna, je ale otázkou, zda došlo pouze k náhradě jednotlivých vlysů či celých křídel. Je však zcela jasné, že zasklení je novodobé a v minulosti bylo pravděpodobně tvořeno zasklením do železných kovaných nosníků tak, jak je pro dobu barokní typické.

Datace okna sakristie umožňujícího průhled do presbytáře kostela Panny Marie Andělské je problematická, neboť původní presbytář byl posléze prodloužen o stávající nejsevernější část, samotná sakristie však byla postavena v první etapě stavebních prací. Není tak zřejmé, se kterou stavební etapou tento otvor a jeho samotný výplňový prvek souvisí. Jeho současná poloha a natočení však evidentně odpovídá nynější pozici oltáře, to však nevyklučuje druhotné užití staršího prvku, ale i mladší úpravy okna na tomto místě. Také nejsou přesně známy informace o stavu sakristie při bombardování Prahy v průběhu 18. století. Byla pravděpodobně výrazně poškozena a je možné, že okenní výplň mohla být upravena, případně vyměněna.

Je zřejmé, že u dvou příkladů podrobně dokumentovaných okenních výplní, u okna z kostela sv. Havla a zejména u okna z kostela Panny Marie Andělské, bylo druhotně použito starší kování. V obou budovách zůstal zachován mimořádný soubor různých typů kování na několika málo oknech. Tento fenomén se vyskytuje až do současné doby, kdy také dochází k snímání okenního kování a jeho přenášení na okna nová, případně jsou starší výplně otvorů opatřovány novějším kováním či kopiemi staršího. Můžeme tak najít různé typy kování nejen v rámci jedné stavby, ale i na jednom okně.

V případě kapucínského kostela se jedná o unikátní soubor zachovaných výplní okenních a dveřních otvorů, které v některých případech pravděpodobně pochází již z doby výstavby samotného kostela na počátku 17. století. Je důležité, aby tyto výplně byly zachovány na místě a byla jim věnována nezbytná péče.

5 Dle metodiky NPÚ BLÁHA ET AL. 2005.

LITERATURA

- BÁČOVÁ ET AL. 2010 — Marie BĀČOVÁ / Martin EBEL / Petra LESNIAKOVÁ / Alfréd SCHUBERT / Miloš SOLAŘ / Ladislav ŠPAČEK / Josef ŠTULC / Rostislav ŠVÁCHA/ Petr VŠETEČKA: *Obnova okenních výplní a výkladců*. (= Odborné a metodické publikace, sv. 38), Praha 2010.
- BARTOŠOVÁ/HAVLÍKOVÁ/CHALOUPKA 2012 — Veronika BARTOŠOVÁ / Dorota HAVLÍKOVÁ / Jakub CHALOUPKA: *Příklad dokumentace barokní okenní výplně Velkopřevorského paláce čp. 485 na Malé Straně v Praze*. *Staletá Praha* 28, 2012/1, 134–142.
- BLÁHA ET AL. 2005 — Jiří BLÁHA / Vít JESENSKÝ / Petr MACEK / Vladislav RAZÍM / Jan SOMMER / Jan VESELÝ: *Operativní průzkum a dokumentace historických staveb*. (= Odborné a metodické publikace, sv. 31), Praha 2005, 84–85, 93.
- HAVLÍKOVÁ/BARTOŠOVÁ 2013 — Dorota HAVLÍKOVÁ / Veronika BARTOŠOVÁ: *Historické okenní výplně barokních vikýřů Velkopřevorského paláce čp. 485 na Malé Straně v Praze*. *Staletá Praha* 29, 2013/1, 83–91.
- HÖSLER ET AL. 2010 — Mathaus HÖSLER / P. Gorazd CETKOVSKÝ / Helena ČIŽINSKÁ / Josef HÁJEK: *Dějiny karmelitánů v Praze*. *Staletá Praha* 26, 2010/2, 2–108.
- KAŠIČKA ET AL. 1963 — František KAŠIČKA / Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ / Hana CHVOJKOVÁ: *Kostel sv. Havla. Stavebně historický průzkum Prahy, strojopis SÚRPMO, Praha 1963*. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP HMP.
- KAŠIČKA ET AL. 1975 — František KAŠIČKA / Něhoslava DOUŠOVÁ / Milada VILÍMKOVÁ / Ondřej RULC: *Kostel P. Marie Andělské. Stavebně historický průzkum Prahy, strojopis SÚRPMO, Praha 1975*. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ ÚOP HMP.
- SCHUBERT 2004 — Alfréd SCHUBERT: *Staté C a D*. In: *Péče o výplně historických okenních a dveřních otvorů*. (= Odborné a metodické publikace, sv. 29), Praha 2004, 17–31.
- SCHUBERT 2005 — Alfréd SCHUBERT: *K péči o památkově hodnotné výplně okenních a dveřních otvorů*. In: *Sborník příspěvků k 5. ročníku konference Obnova památek 2005 – okna a dveře, konané 22. 3. 2005 v Praze*. Praha 2005, 21–31.
- SCHUBERT 2014 — Alfréd SCHUBERT: *Průzkum, dokumentace a inventarizace výplní okenních a dveřních otvorů*. (= Odborné a metodické publikace, sv. 48), Praha 2014.
- ŠEFČÍKOVÁ 1964 — Zuzana ŠEFČÍKOVÁ: *Okno: remeslo, technika, umenie*. Bratislava 1964.
- ŠKABRADA 2003 — Jiří ŠKABRADA: *Konstrukce historických staveb*. Praha 2003, 335–355.
- ŠKABRADA 2004 — Jiří ŠKABRADA: *Přehled vývoje konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách*. In: *Okna a dveře*. (= Svorník 2), Martin Ebel / Milena Hauserová / Daniela Houšková (eds.), Praha 2004, 5–8.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996.
- VLČEK 1999 — Pavel VLČEK ET AL.: *Umělecké památky Prahy. Hradčany*. Praha 1999.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE SAKRISTEIFENSTER DER KIRCHEN ST. GALLUS UND MARIA HIMMELFAHRT IN PRAG

Die historischen Fensterausfüllungen stellen einen höchst bedrohten Bestandteil des Denkmalbestandes Tschechiens dar. Vereinzelt sind in dem Milieu der Tschechischen Republik die renaissancezeitigen Fenster erhalten, zu den bedrohten Teilen zählen auch die barockzeitigen oder klassizistischen, sowie natürlich die aus der Periode der Historismen. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit den Fenstern der Sakristeien von zwei bedeutenden Prager Kirchen, nämlich der St. Galluskirche in der Altstadt, wo man die Fenster in der Sommersakristei dokumentierte, und der Kapuzinerkirche Maria Himmelfahrt am Lorettoplatz in Hradschin. In beiden Objekten wurde bei je zu einer Fensterausfüllung Vermessung und Dokumentation durchgeführt. Mit Rücksicht zur unikalen Vertretung dieser Bauteile in der Hradschiner Kirche wurden ausgewählte Teile auch im anliegenden Beichtgang dokumentiert.

Beide Kirchen haben eine wesentliche Barockphase. Die gotische St. Galluskirche erhielt ihre heutige Gestalt vor allem durch den Umbau vom Karmeliterorden zum Kloster am Anfang des 17. Jahrhunderts, ferner durch Adaptierungen in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts in der Hochbarockperiode. Die Kapuzinerkirche in Hradschin war seit Anfang des 17. Jahrhunderts gebaut worden, gegen Mitte des 18. Jahrhunderts wurde sie während der Kriegereignisse beschädigt und nachfolgend erneuert. Beide dokumentierten Ausfüllungen entstammen diesen barocken Bauepochen.

Anhand der gründlichen Dokumentierung und Quellenauswertung konstatierte man, dass die Sommersakristeifenster aus der St. Galluskirche wohl aus dem Zeitraum um 1725 stammen, als der Raum mit dem Eichenholzmöbel eingerichtet wurde. Dieser Feststellung entspricht auch das wertvolle Ensemble des barocken Metallbeschlags. Aus der ursprünglichen Fensterkonstruktion erhielt sich nur der Rahmen, die Flügel wurden nachträglich ersetzt oder umgestaltet, der ursprüngliche Beschlag auf die Neuen übertragen. Neu ist auch die Verglasung und es ist wahrscheinlich, dass sie ursprünglich aus kleineren Scheiben im Bleinetz bestand, mit Ankerung mittels geschmiedeter Eisenträger, wie es für diese Zeit typisch ist.

Die Datierung des Innenraumfensters zwischen der Sakristei und dem Chor der Kirche Maria Himmelfahrt ist nicht einfach, da der ursprüngliche Chor nachträglich um den nördlichen Teil verlängert wurde, die Sakristei selbst stammt aber aus der ersten Etappe der Bauarbeiten. Es ist somit nicht klar, mit welcher Etappe das Fenster zusammenhängen kann. Seine heutige Lage und Richtung entsprechen offenbar der heutigen Hochaltarposition. Auch die Informationen vom Zustand der Sakristei während der Bombardierung Prags im Laufe des 18. Jahrhunderts sind nicht bekannt. Sie wurde wohl stark beschädigt und Teil der Fensterausfüllungen musste vielleicht repariert, bzw. neu hergestellt werden.

Bei beiden Objekten ist es deutlich, dass man sich bei Fensterreparaturen sekundär des älteren Beschlages bediente und dass es sich um ein außerordentliches Ensemble von verschiedenen Beschlagtypen an einigen wenigen Fenstern handelt. Dieses Phänomen erscheint bis in die Gegenwart, da auch heute der ältere Beschlag wieder demontiert und an neue Fenster übertragen wird. Man kann daher verschiedene Beschlagtypen nicht nur im Rahmen eines Baues, sondern auch an einem Fenster finden.

Es handelt sich im Fall der Kapuzinerkirche um ein unikales Ensemble der erhaltenen Fenster- und Türausfüllungen, die in einigen Fällen schon aus der Erbauungszeit der alleinigen Kirche zu Beginn des 17. Jahrhunderts höchstwahrscheinlich stammen dürfen. Es ist unentbehrlich sie vor Ort zu erhalten und mit notwendiger Pflege versorgen.

- Abb. 1.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Gesamtansicht der Elemente Nr. 1 und 2 vom Innenraum zu.
- Abb. 2.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Erdgeschossgrundrisschema mit deutlicher gemachten dokumentierten Fensterausfüllungselementen Nr. 1 und 2 (frei übernommen aus KAŠIČKA ET AL. 1963, Umzeichnung L. Bartoš, 2015).
- Abb. 3.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Gesamtansicht vom Innenraum zu.
- Abb. 4.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Ansicht vom Innenraum zu.
- Abb. 5.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, **A** – horizontaler und **B** – vertikaler Schnitt, Maßstab 1:10.
- Abb. 6.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, horizontaler Schnitt über den Rahmen, Flügel und die Schlagleiste, Maßstab 1:1.
- Abb. 7.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Winkeleisen und Knopf mit Deckel, Maßstab 1:1.
- Abb. 8.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Ansicht der Winkeleisen.
- Abb. 9.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Ansicht der Winkeleisen.
- Abb. 10.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, unteres Eckband des unteren Flügels.
- Abb. 11.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, oberes Eckband des unteren Flügels.
- Abb. 12.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Vorreiber.
- Abb. 13.** Prag 1-Altstadt, St. Galluskirche, Sommersakristei. Element Nr. 2, Knöpfe mit Deckeln.
- Abb. 14.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Erdgeschossgrundrisschema mit deutlicher gemachten dokumentierten Fenster- und Türausfüllungen mit der Position den einzelnen Elementen (frei übernommen aus KAŠIČKA ET AL. 1975, Umzeichnung L. Bartoš, 2015).
- Abb. 15.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, Ansicht aus der Sakristei zu.
- Abb. 16.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Detail des Stiches der Passauer Madonna im Sturzbogen des Elementes Nr. 6.
- Abb. 17.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, Ansicht vom Presbyterium zu.
- Abb. 18.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, Ansicht aus der Sakristei zu, Maßstab 1:5.
- Abb. 19.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, horizontaler und vertikaler Schnitt, Maßstab 1:5.
- Abb. 20.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, horizontaler Schnitt über den Rahmen und Flügel, Maßstab 1:1.
- Abb. 21.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, unteres Eckband.
- Abb. 22.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, beide Winkeleisentypen, Maßstab 1:1.
- Abb. 23.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, gewundener Halvorreiber.
- Abb. 24.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 6, Ansicht der Ringe.
- Abb. 25.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 7, Ansicht aus der Sakristei zu.
- Abb. 26.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 1, Ansicht.
- Abb. 27.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche. Element Nr. 3, Ansicht.
- Abb. 28A–H.** Prag 1-Hradschin, Maria Himmelfahrtskirche, Sakristei und Beichtgang. Ansicht der verschiedenen Fensterbeschlagtypen A–H.

Übersetzung Jaroslava a Jindřich Nollovi

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Mgr. Veronika KOBEROVÁ
památkářka
NPÚ ÚOP v hl. městě Praze
koberova.veronika@npu.cz

Ing. arch. Ladislav BARTOŠ
památkář, stavební historik
NPÚ ÚOP v hl. městě Praze
bartos.ladislav@npu.cz